

Liturgia és magyar nyelv a kora újkorban

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

A szentmise

1947-ben született. A PPKE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézetének egyetemi tanára, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetője.

¹1570 után 1604-ig a misekönyv és a Vulgata egyeztetése történt meg, 1634-ben a rubrikák váltak áttekinthetőbbé, 1884-ben jelentősen ritkult a szentek száma a kalendáriumrészben, 1906-ban a római graduálé új kiadása miseénekek reformját jelentette, néhány évvel később pedig a vasárnapi misek jobb érvényesülése érdekében a szentek ünnepeinek a csökkentésére került sor.

²A kutatásokat ma is ösztönző alapmű Tarnai Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik”. Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon. Akadémiai, Budapest, 1983, különösen a III. fejezet, 227–284: *A magyar nyelv a latinság iskolájában.*

Tanulmányomban azt a kérdést vizsgálom, hogy a Tridenti zsinat (1545–1563) és a II. Vatikáni zsinat (1962–1965) között eltelt időszak első felében (1800-ig) a latinul nem tudó hívőknek volt-e lehetősége megismerni a liturgikus cselekményeket, azok szövegét. A zsolozsma, a különféle officiumok elterjedésének és anyanyelvű szövegeinek, továbbá a szentségek kiszolgáltatásának vizsgálatát most mellőzöm, ezen alkalommal csak arra figyelek, milyen volt az anyanyelvi tanítás a szentmiséről, mit tettek a hívek a szentmisek alatt, a szentmise latin szövegének milyen anyanyelvi változatairól vannak adataink. Nem egyes, elszórt adatokat idézek, mint például az Apoc- kódex Glória-fordítását (176–177. l.); nem szólok a protestáns liturgiában folytatódó középkori örökségről, gradualékról; vagy olyan történeti adatokról, amely csak hivatkozás, például: hogy 1641-ben a De Propaganda Fidé-hez érkezett jelentés szerint a moldvai Husz nevű településen lakó katolikusok magyarul énekeltek a Glóriát és Krédót, hanem csak a 17–18. századi általam ismert nyomtatványokban terjesztett adatokat veszem számba.

A tridenti szertartású misében a pap a híveknek „háttal” misézett, latin nyelven. Az V. Piusz pápa által 1570-ben kötelezően elrendelt római misekönyv (néhány változtatással¹) a II. Vatikáni zsinatig volt használatban. A vasár- és ünnepnapos misehallgatás kötelező volt. Arról, hogy milyen fórumokon és milyen intenzitással ismertették meg a laikusokkal a szentmise cselekményét, annak szövegeit, a szakirodalomban kevés szó esik. Az az érzésünk támadhat, hogy csak a 20. század elejétől kibontakozó liturgikus mozgalom kezdte szorgalmazni a hívek ismereteinek, illetve tudatos bekapcsolásának fontosságát. A források azonban arról győznek meg bennünket, hogy a Tridenti zsinati határozatoktól kezdve, különböző intenzitással, de folyamatos volt a szentmise központi szerepének hangsúlyozása, és az a törekvés, hogy a laikusokat a szentmise cselekményével, a latin szövegek tartalmával megismertessék.

Az újabb kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy a papok tolmácsolása révén sok csak latinul ránk maradt mű egészben vagy részben elhangzott anyanyelven.² Franciscus van der Burg 1744-ben Mainzban megjelent *Brevis elucidatio totius missae interrogationibus et responsionibus distincta* című kongregációs ajándékkönyve a szentmisét több irányból kiindulva magyarázta. A felsorolás előtt érdemes megjegyezni, hogy a 17–18. századi társulatok a társadalom

széles rétegeiből, elsősorban a tanultabbakból toborozták tagjaikat. A szentmise alapos leíró ismertetésével a tudatos eseménykövetés vált lehetővé számukra, a mise szövegének anyanyelvi megfelelői vagy ahhoz közeli változatok az áhítatos misehallgatást segítették. A másik mód, hogy a hét napjai szerinti imasort állítottak a miserészek mellé. A harmadik: két oszlop áll párhuzamosan, az egyik felirata: Sacerdos, a másiké: Christus. Krisztus szenvedéstörténetének és a szentmisének összefüggéseit érzékeltetik rövid könyörgésekkel. A negyedik: a szentmisék típusaihoz, egy-egy ünnepkör jelleghöz illő rövid idézetek gyűjteményének összeválogatása zsoltárokból és egyéb szentírási helyekről, egyházatyáktól.

Katekizmusok

Anyanyelven sem ritka a szentmiséről való tanítás, a szentmise-imák és szentmise-énekek vonulata. A katekizmusokban és a prédikációkban a szentségek tárgyalásakor (az Oltáriszentségnél) gyakori a külön fejezet (Tanítás a szentmiséről, Tanítás a szentmise magyarázatjáról).

³Roberto Bellarmino:
*A keresztényi tudománynak
bővebben való meg-
magyarázása...*, magyar
nyelvre fordított 1744
esztendőben, Eger, 1780.

Roberto Bellarmino bővebb katekizmusának³ egyik kérdése: *Kívánnám tudni, miképpen a szentmise áldozatja a Krisztus egész életének légyen rövid egybefoglalása; mert ennek értelme segíteni fog engem, hogy ezen az áldozaton nagyobb vigyázással és áhítatossággal lehessen jelen.* A válasz két lapon összefoglalja a szentmise és Jézus életének összefüggését, a szentmise újszövetségi előképrendszerét. Barna János romhányi plébános *A Jézus Krisztus iskolája* című katekizmusában (Nagyszombat, 1714¹) a szentmisében a pap mozdulataihoz, cselekvéséhez, könyörgéseihez 36 kérdés-feleletet ad, azokat Jézus szenvedésére vonatkoztatva. (*K: Mit jegyez a Pater noster: Mi Atyánk? F: A Krisztus hét szavait, melyeket mondott a keresztfán.*) Nagy Ferenc törökszentmiklósi plébános szintén több kiadást megért katekizmusát Eszterházy Károly egri püspök kérésére állította össze.⁴ A szentmisét hét cikkelyben tárgyalja, annak minden eseményét, egész „ceremoniáját” megmagyarázza.

⁴Nagy Ferenc:
*Az egy, igaz, és boldogító
Hitnek elei...*
Egerben, 1767.

A katekizmusi kérdés-feleletekben megfogalmazott tanításhoz mindig odahelyezhetjük az ima- és énekeskönyvekben a liturgikus eseményeket kísérő, az érzelmeket is megmozgató szövegeket. Bár számolhatunk azzal, hogy papok és szerzetesek számára a 18. században még gyakoriak a latin nyelvű kiadványok, esetleg ezeket néhány helyen oktatási intézményekben is használták (elsősorban a társulatok), ám a 17. század elejétől az anyanyelvi imádságos könyvek elszaporodását figyelhetjük meg.

Imakönyvek

Általános imakönyveinkben tudatos szentmise-hallgatást és szentmise-megértést lehetővé tevő fejezetet találunk. Bár a 19. században gyakorta kimutatható a szentmise iránti igénytelenség, néhol a hívek részvétele pusztá jelenlétté válhatott, rózsafüzérezéssel, vagy a liturgikus cselekményektől függetlenül énekelve, de e jelenség közel sem volt általános, s a 17–18. századból ellenkezőjére nem nehéz adatokat felsorolni.

A mise minden részéhez imák, gyakran énekek kapcsolódtak, a cselekménynek megfelelő tartalommal. A 17. században a szentmiséhez kapcsolt imák száma általában 30–40 közötti volt, köztük

⁵*Imádságos könyv.* Bécs, 1606¹. (Pázmány *Imádságos könyvének* kiadásairól lásd Adonyi Judit – Maczák Ibolya: *Pázmány Péter-bibliográfia, 1598–2004.* PPKE BTK, Piliscsaba, 2005, 23–33.)

⁶*Imádságos könyvecske magyar nyelven.* Prága, 1615.

⁷*Keresztyén imádságos könyvecske.* Bécs, 1622².

⁸*Úti-társ.* Pozsony, 1639¹.

gyakran az állandó részek (Glória, Krédó stb.) fordításai. Ez azt jelenti, hogy a laikusok kezében olyan imakönyvek voltak/lehetek, amelyek segítségével bekapcsolódhattak a liturgikus cselekménybe. A 17. század elején a szentmiséhez Pázmány Péter,⁵ Ferenczffy Lőrinc,⁶ Kopcsányi Márton⁷ imádságoskönyvei, az *Úti-társ* című kötet⁸ egyaránt közöltek szentmise-imádságokat. Néhol ez azonos a szentmisében elhangzó latin szöveggel, másutt tartalmilag kapcsolódik ahhoz.

Pázmány Péter:
Imádságos könyv,
Pozsony, 1631⁴. RMNy 1513.

Ó irgalmasságnak Atyja, minden jóknak fogyhatatlan forrása, mennyi... 50v Az szentmise előtt, ájtatos könyörgés (1631, 110. A mise alatt.)

Én Istenem, ki régen Moyzesnek azt parancsolád... 51v Az mise kezdetin. (1631, 111.)

Dicsőség Istennek magasságban, békeség e földön jóakarátú embereknek. Ó örvendetes hír... 52 Az angyali ének és a több imádságok idején. (1631, 112.)

Áldott légy Úristen, ki az emberekre szorgalmatos gondot viselvén, a mi tudatlanságunkat... 53 Epistola olvasáskor (1631, 112.)

Áldott légy Úristen, ki a régieknek próféták által szólál, nekünk pedig... 53v Az Evangéliom olvasásakor (1631, 113.)

Hiszek egy Istenbe... 54v A nicaeabeli szent gyülekezet vallása (1631, – 40!)

Én üdvözítő Istenem, igaz pap, igaz áldozat, és Melkizedek rendin való papi fejedelem... 55 Az Offertorium idején (1631, 114.)

Én üdvözítő Krisztusom, ki a te nagy kegyességéből, az emberekkel nemet vetvén... 56 Más imádság... (Offertorium idején) (1631, 114.)

Vegye kedvesen az Ur a te áldozatodat, nevének dicsőitire és tiszteletire... 57 Mikor a pap kifordván... (1631, 115.)

[Ferenczffy Lőrinc]:
Imádságos könyvecske magyar nyelven,
Prága, 1615. RMNy 1092.

Ó irgalmasságnak Atyja, minden jóknak fogyhatatlan forrása... 84, Mise előtt.

Én Istenem, ki régen Mojzesnek azt parancsolád... 88. Mise kezdetin.

Dicsőség Istennek magasságban, békeség ez földön... Ó örvendetes hír... 90. Az angyali ének és az több imádságok idején.

Áldott légy Úristen, ki az emberekre szorgalmatos gondot viselvén... 92. Az Epistola olvasásakor.

Áldott légy Úristen, ki az régieknek próféták által szólál... 94. Az Evangéliumkor.

Hiszek egy Istenben... 96. Az Nicaeabeli közönséges gyülekezetnek vallása.

Én idvözítő Istenem, igaz pap, igaz áldozat... 98. Az Offertorium idején.

Én üdvözítő Krisztusom, ki az te véghetetlen kegyességéből... 100. Más szép imádság (az offertorium idején)

Vegye kedvesen az Úr az te áldozatodat... 102. Mikor az pap kifordul.

Időben előre haladva nemcsak a miseimádságokat közlő imakönyvek száma, hanem a közölt imádságok mennyisége is növekedett. Külön

⁹Kájoni János: *Cantionale catholicum*. Csíksomlyó, 1676. Tanulmányal kísért kiadását lásd Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Kájoni János: *Cantionale catholicum* – Petrás Incze János: *Tudósítások*. Szent István Társulat, Budapest, 1979.

¹⁰Rippel Gergely: *Anya-szent-egyháznak ceremoniai és szertartási Ford. Szent-Ilónay József arbai püspök... nagyszombati plébános. Nagyszombat, 1754, 189. A kötet újabb kiadásai: Buda, 1790; Pesthenn, Patzkó, 1793. Német nyelvű magyarországi kiadás: *Alterthum, Ursprung, und Bedeutung aller Ceremonien, Gebräuchen und Gewohnheiten der H. Catholischen Kirchen...* beschrieben und mit grosem Zusatz und Vermehrung zum andertenmahl in Druck gegeben a R. D. Gregorio Rippel... Erlau, 1776.*

¹¹Baranyi Pál: *Lelki paradicsom*. Nagyszombat, 1700, Sss₁r.

¹²Uo. Bbbb₁v.

¹³Uo. Zzz₁r.

meg kell emlékeznem Kájoni János *Cantionale catholicum* című kötetéről (Csíksomlyó, 1670), annak magyar nyelvű énekeit (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei stb.) több szakember is értékelte már.⁹

Az egyházi szertartásokról önálló kötetet író kortárs szerző, Georg Rippel a 18. század elején (magyar fordításban 1754-ben jelent meg¹⁰) úgy vélekedett, hogy az olvasni tudók az imádságos könyvekben bőségesen találnak a szentmise eseményeit magyarázó tanító részt és a szentmise mozzanataihoz illeszkedő imákat, énekeket. Kezdetől fogva gyakoriak az állandó részek fordításai. Baranyi Pál jezsuita szerzetes így fogalmazta meg 1700-ban kiadott kötetében a hívek teendőjét: „A misehallgatásnak és kommunikálásnak gyümölcse többnyire attól függ, hogy miképpen járulsz hozzá. Ha azért, mintegy szokásból, némely közönséges imádságocskákat mondasz mise alatt, avagy communicio előtt és utána is, kevés gyümölcset és lelki vigasztalást vészél abból.”¹¹ „Intenciódat, avagy szándékosdat foglald össze a papéval, azaz a pappal együtt mutasd bé az Istennek a szentmisét és így te is részes leszel a Krisztusnak szent testében és vérében.”¹² „Mivelhogy a szentmise áldozatja a Krisztus Jézusnak a keresztfának oltárán lett véres áldozatjának eleven példája, azért igen hasznos a szentmise-hallgatás idején azokról elmélkedni, és a szentmisében szokott ceremóniákon, hogy mit jelentsenek.”¹³

Imakönyveinkben a szentmisét, különösen a szentáldozást irodalmilag is értékes szövegek kísérik, egészen máig. Elég csak Pázmány Péter imádságaira, vagy a 2012-és Hit Évében újra a hívek közös imájaként elmondandó, a 17–18. században minden imakönyvben szereplő Loyolai Szent Ignác imájára (Krisztus lelke szentelj meg engem...) utalni. Ezen utóbbit tartalmazza Madarász Márton 1639-ben Eperjesen kiadott evangélikus imakönyve is, kehely formájú szedéssel.

Evangélikus és katolikus imakönyveinkben (mivel Krisztus valóságos jelenlétét az evangélikus és katolikus hit követői is vallják) nemcsak középkorból származó közös imák akadnak, hanem újabbak is. A bemutatott ima szerzője a jezsuita rendet alapító Szent Ignác.

A Krisztus Jézusnak szentséges teste tápláljon engem: Az ő drágalátos vére itasson engem: Az ő ke-serves kínszenvedése és halála erősítsen engem. Uram Jézus Krisztus, hallgass meg engem: a te sz. öt sebeidbe rejts el engem: Ne hagyj soha tőled elszakadnom: a hamis ellenség-től oltalmaz meg, hogy minden választottiddal téged mindörökkön örökké dicsérjelek és dicsőítselek, Amen.

¹⁴*Három szép imádságos könyvecske.* Az első régen németből magyarrá fordítottat. A második Szűz Mária örökkévalóságának haynala. Az harmadik a szentséges misebéli áldozatnak felséges titkai. Melyet a nagy jóemlékezetű Báthori Sophia fejedelem asszony költségével nyomtattak, Bécs, Joh. Jacob Kürner, 1680. 8r, 365, [7]l. (RMK I 1241b.)

¹⁵*Explication litterale, historique et dogmatique des prieres et des ceremonies de la messe, suivant les anciens auteurs, et les monuments de toutes les eglises du monde chretien: avec des dissertations et des notes sur les endroits difficiles, et sur l'origine des rits,* par le R. P. R. Pierre Le Brun... Tome premier, Paris, 1726.

¹⁶*Spiegazione letterale, storica e dogmatica delle preci e delle cerimonie della messa* del M.R.P. Pietro Le Brun ...tradotta in italiano da D. Antonmaria Donado C.R. Tomo primo, Verona, 1740.

¹⁷Vö. Burkhard Neunheuser OSB: *Liturgiätörténet, egyház- és kultúrtörténeti megközelítésben.* (Ford. Dolhai Lajos.) Szent István Társulat, Budapest, 2012, 145.

A vásár- és ünnepnapi szentmisében a pap prédikált is. A szentlecke és evangéliumi szakaszai a középkor vége óta folyamatosan megjelentek. Az *Evangéliumok és epistolák* című munka gyakori kiadása azt bizonyítja, hogy a megjelenés találkozott a hívek igényével.

Amikor a 17. század végén a katolikus hitre tértek száma Magyarországon nagymértékben növekedett, jóval nagyobb lett az igény ima- és énekeskönyvekre. Ennek a korszaknak jellemző terméke Kiss István jezsuita szerzetes Báthory Zsófia fejedelemasszony végrendelete szerint kiadott imakönyve (*Három szép imádságos könyvecske*, Bécs, 1680). A kötetben ezt olvassuk: A szentmise alatt „Isten előtt is sokkal kellemetesebb a Krisztusnak keserves szenvedéséről, haláláról, vagy szentséges életéről elmélkedni, hogyszem bujdosó elmével az olvasót vagy más imádságokat is elmondani”.¹⁴ Az imakönyv (és nagyon sok más imakönyv) úgy igyekezett eleget tenni e követelménynek, hogy a szentmise minden egyes mozzanatáról metszetet közölt (35 egészlapos metszet), a metszet felső harmadában ennek Jézus életéből vett előképével együtt. Több nyomdánk rendelkezett ilyen metszetsorral, de metszetek nélküli imakönyvek is jelentek meg úgy, hogy rövid könyörgések irányították rá a figyelmet az előképhez kapcsolódásra.

A 18. századi liturgiätörténeti kutatások hatására a zsoldárok és a szentmise szövegeinek magyarázó kiadásai jelentek meg, s nemcsak tudományos kiadványokban, hanem anyanyelveken, imakönyvekben is. 1754-ben például Bécsben magyarul jelent meg egy kötetecske, amely a szentmiséről való rövid oktatás, a szentmise részeinek sorrendjében fordítással, vagy a liturgikus szövegekhez jól illeszkedő könyörgésekkel, rövid imákkal. Az összeállítást eredetileg olaszul, Rómában tették közzé, 1710-ben. Pierre Le Brun oratorium-béli pap 1726-ban franciául kiadott misemagyarázatait és fordítását¹⁵ 1740-ban olaszra fordítva adta közre Antonio Maria Donado teatinus szerzetes,¹⁶ a kiadványt Lodovico Antonio Muratori a Magyarországra is nagy hatást gyakorló *Della regolata divozione* című, 1747-ben megjelent lelkeségi művében saját műve előzményeként említette.

Ludovico Antonio Muratori tevékenységéről az újabb szakirodalom katolikus felvilágosodás, reformkatolicizmus címszó alatt beszél, figyelmeztetve arra, hogy a 18. században jelentős hatások értek bennünket Itáliából is, nem csak Franciaországból. Lelkeségi és egyházi reformgondolatokat megfogalmazó művei magyarul is megjelentek, de például liturgiätörténettel foglalkozó művekben legfeljebb rövid említés jut csak neki.¹⁷

Muratori *Della regolata divozione* című műve magyarországiak számára latinul is megjelent,¹⁸ Sélyei Nagy Ignác pedig püspöke, Koller Ignác megbízására magyarrá fordította (kiadás: Eger, 1763).¹⁹ A latin fordítás fő terjesztője Klimó György pécsi püspök volt.²⁰ Barkóczy Ferenc esztergomi érsek környezetéből is ránk maradt ugyanezen műnek egy kéziratosa magyar fordítása. Nagy Ignác székesfehérvári püspökként imakönyv-kiadásába a szentmiséről szóló 1763. évben

¹⁸*De recta hominis christiani devotione opus ... Lamindi Pritanii seu... Ludovici Antonii Muratorii, nunc primum ex Italico sermone in Latinum opera Bernardi Lamae conversum, Viennae Austriae, ex typ. Kaliwodiano, s. a.*

¹⁹*Lamindus Britaniusnak, vagy Muratorius Lajos Antalnak... a keresztény emberek valóságos áhítatosságáról költ munkája.* [Ford. Séllyei Nagy Ignác.] Eger, 1763.

²⁰Szelestei N. László: *Klimo György püspök szerepe Ludovico Antonio Muratori műveinek magyarországi terjesztésében.* In: *Klimo György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században.* (Szerk. Pohánka Éva – Szilágyi Mariann.) Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára, Pécs, 2011, 70–85.

²¹*A kereszténynek ájtatossága és hitbéli tanúsága, melyben röviden megmagyaráztatik minden, a mi az idvességre szükséges.* Landerer, Posony, 1789, 21–105; Muratori művének 14–19. fejezetei.

megjelent fordításának fejezeteit belehelyezte.²¹ Muratori művében le- szögezte, hogy a keresztény ember életének központjában a Szentírásnak és a szentmisének kell állnia. A szentmise eseménysorát, történetét, imá- it a szentmisén részt vevő deáktalan híveknek is ismerniük kell. (Any- nyelvre fordítva közzé is tette a szentmise teljes szövegét, a Vízkereszt utáni 5. vasárnap propriumával. Az egyes részekhez alapos magya- rázatot fűzött.) Művének egyik fejezete a laikusok szentmisében való részesüléséről szól. Megállapítja, hogy a jelen lévő hívek a pappal egye- temben viszik végbe az áldozatot. „Egyedül a consecratio (átváltoztatás) az a rész, amely csupán a papot illeti, senkinek sincsen egyébnek ha- talma avagy hathatós ereje, hogy az kenyeret és bort az Isten szavai- nak erejével felszentelje.” Muratorinál mintegy elvi megalapozását ol- vashatjuk az általunk vázolt folyamatnak: fontos, hogy a laikusok a szentmisének ne csak hallgatói, ne csak a szentmisén jelen lévő, ott sa- ját jámborságukkal elfoglalt személyek legyenek, hanem a liturgiát értő és annak eseményeit átélő személyek. Ezért kell külön kiemelnünk, hogy a művet magyarországi papoknak latin nyelven is kiadták. A magyar változat máig sok példányban fellelhető, sőt a szentmiséről szóló rész Nagy Ignác püspök imakönyvének törzsét képezte.

Érdeemes a kötet néhány szentmisével kapcsolatos további megál- lapítását kiemelni. Az iskolákban és egyéb tanítási helyeken „fejte- getik ennek [ti. a szentmisének] nagy mivoltát és szükséges hasz- nosságát; de mivel többnyire csak a kisdedeknek, kiknek még gyenge arra értelmek, magyaráztatják, száraz földbe esvén az elvetett mag, vagy ki nem csírázik, vagy ha kicsírázik is, hamar elszárad.” (153) Ajánlja, hogy a papok prédikációkban „az megállapodott idejűek- nek ezen különös áhítatosságának hasznát és szükséges voltát elejébe adják.” (153) A szentmise Krisztus két fő cselekedetét fog- lalja magában: az Oltáriszentséget és az áldozatot. Különbséget tesz azon hívek között, akik csak hallgatják a szentmisét, és azok közt, akik az Oltáriszentséget magukhoz veszik. Az előbbieknél a vágy fel- ébresztése fontos, „kívánják... és óhatják, hogy részesekké tégye őket az Úr e Szentségnek és megfoghatatlan áldozatnak érdemében... ezt nevezzük az Úr testének és Vérének lelkiképpen való vételének.” (166–167) A valóságos vétel esetében „ez a mennyei eledel minde- neknel hathatósabb a lelket a jó erkölcsökben táplálni és őtet erősíteni a boldog mennyország felé való nehéz utazásban, melyre mindnyá- jan vágyódunk.” (167) Szól a készület fontosságáról is, és nemcsak a gyónásról. „Kívántatik még más készülete is szívünknek és gondo- latinknak, ha ennek a csudálatos áldozatnak gyümölcséből hasznot akarunk venni, tudniillik: hogy áhítatosan figyelmezzünk azokra az isteni titkokra, melyek az Úr végvacsorájáról, kinszenvedéséről, fel- támadásáról és mennybemeneteléről a szentmisén megújítatnak... hogy eleven hittel higgyük valóságos jelenlétét a mi Üdvözítőnknek... és annak áhítatos szeretetére gerjedjünk...” (169) Ha nem tölti be mennyei malaszt lelkünket, „a fogyatkozás a mi részünkről vagy on, mivel e világi dolgokról és hívságról való gondolatokkal terhelt szív-

vel és elmével megyünk az oltárhoz, nem is hisszük el valóban, hogy az Úristen színe előtt állunk...” (169). „Egyedül csak a megszentelés az a része az áldozatnak, mely tulajdonképpen a papot illeti, nem lévén senki másnak hatalma az Isten igéjének erejével megszentelni a kenyeret és bort...” Az offertorium és a communio nem csak a papot illeti... Az offertoriumnál a pap képviseli a híveket is. A megértés legnagyobb akadályának (177) Muratori a köznépnél már idegen nyelvvé vált latin nyelvűséget tartja (175). Ezért „a tudatlanoknak segítségekre megmagyarázni fogom a misét, és abban foglalt csudálatos szépségű imádságokat” (177). Olaszul adja és alaposan, történeti példákkal magyarázza a szentmise teljes szövegét.

„**Boldog, aki megérti, hogy micsoda ez a mennyei lakodalom”**

Az együgyű népnek írt Muratori, mert tudós művek bőven voltak. „Boldog, aki megérti, hogy micsoda ez a mennyei lakodalom, kicsoda az a Királyi Felség, aki minket arra szerelmetesen hív? Jó annak, aki azon lelki buzgósággal, figyelmetességgel és szeretettel mégyen oda, mellyel illik oly szerelmes vendéget és urat hajlékunkba befogadni. Egy szóval: a keresztények buzgósága találhat ugyan és adhat elől mindenkor újabb s újabb módokat, melyek az Istennek tisztelésére és a lelki életben való előmenetelre hasznosok; de mindezeket a módokat egy miséhez képest, melyet annak rende szerént hallgatunk és az Oltáriszentségnek vételével béfejezünk, csak semminek tartjuk. Nem ok nélkül örvendezhet tehát a köznép...” (211–212). „...a népnek némineműképpen jussa vagyon, hogy amely misét hallgat, azon, ha kívánja, vehesse az Úr testét... mert nem egyedül maga viszi végbe a pap, nem is egyedül mutatja be az áldozatot, hanem azt mondja: *felajánljuk, kérünk, vagy: akik néked áldoznak stb.*” (213). Ezért nem szabad a papnak egyedül misét mondani (213), mindenkor a mise alatt kellene áldozni a népnek (214).

²²Leonard Goffine:
*Handpostille oder
Christkatholische
Unterrichtungen auf alle
Sonn- und Feyer-Tagen
des ganzen Jahrs.*
Grünewald, Mainz, 1690.

²³Leonard Goffine:
*Apostoli és evangéliumi
tudományra oktató könyv,
I–II.* (Ford. Csánky
Gábor.) Trattner, Pest,
1790–1793. (Új kiadás:
1822–1823.)

²⁴*Katolikus oktató és
épületes könyv* címmel
1852-ben, 1871-ben,
1887-ben, 1895-ben,
1902-ben, 1928-ban.

²⁵Vö. Fényi Ottó:
*Egy elfelejtett premontrei
közkezdvelt népkönyve.*
*Goffine Lénárt oktató és
épületes könyve.* Gödöllő,
1944. (Különlenyomat a
Jászóvári Premontrei
Kanonkrend gödöllői
Szent Norbert

A liturgia és az anyanyelv viszonyával kapcsolatban gyakrabban idézik a szakemberek azt az esetet, amikor VI. Sándor pápa 1661-ben a franciára fordított és kinyomtatott misekönyvet elégettette. Muratori művét a jezsuita támadásokkal szemben kétszer is a pápa kérésére végzett vizsgálat védte meg a támadásoktól, kimondván, hogy a műben foglaltak egyeznek a katolikus egyház tanításával.

Leonard Goffine premontrei szerzetes (1648–1719) *Handpostille* című munkáját az 1700-as és 1800-as évek világi hívek számára írt missaléjaként emlegetik. Az először 1690-ben megjelent művet²² a 18. század közepe után átdolgozva a Missale Romanumhoz igazították, magyarul Csánky Gábor piarista szerzetes fordításában jelent meg a 18. század végén,²³ a 19–20. században új fordításban, többszöri igazítással adták ki többször is.²⁴ A kötet a vasár- és ünnepnapi szentmisék változó szövegeihez ad kimerítő magyarázatokat egyszerű, érthető nyelven, gyakorlati tanácsokkal, útmutatásokkal. Az olvasni tudó cselédes gazdák számára készült, általában kérdésfeleletek formájú, különösen német és osztrák területeken, valamint a Kárpát-medencében vált igazi népkönyvvé.²⁵ Az első és második kötet (az első *De sanctis*, a második *De tempore*) felépítésében sze-

Gimnáziuma 1943–44.
évkönyvéből.)

²⁶Lonhard Goffine:
*Keresztény embernek
mindennapi kézi eszköze,
vagyis... Goffine úrnak...
oktató könyvének
harmadik része.
Imádságos-könyv. Ford.
Csánky Gábor kegyes
iskolabéli pap,
Kolosvárátt, Hochmeister
Márton, 1798.*

²⁷A' Jézus Társaságából
való szerzetes papok által
Magyar-Országban tar-
tandó apostoli missziok'
alkalmatosságával ösze-
gyűlt hívektől ének vagy
fel-szóval mondatni szo-
kott Áhítatosság, melyet
a Nagy-Győri keresztény
áhítatos híveknek istenes
költésével azon Jesus
Társaságából lévő pap
újonnan ki-nyomtatott,
Győr, Streibig, 1746. (Az
éneklés ideje: A mise kez-
dése, Gloria, Evangelium,
Credo, Úrfelmutatás után,
Pater noster, Agnus Dei,
Domine non sum dignus,
A mise vége.) Korábbi ki-
adása: *Ájtatos énekek és
imádságok*, Kassa, 1734.
Vö. Watzatka Ágnes:
*Mária Terézia, a jezsuiták
és az első közismert mise-
ének. Magyar Egyházze-
ne*, 13, 2005/2006, 469.

²⁸Énekek könyve
szükséges litániákkal és
imádságokkal a' Magyar
Keresztény Katolika

replő állandó rovatok: szentmise kezdetére adott magyarázat (szen-
teknél a szent életéről, anyaszentegyháznak könyörgése, epistola
szövege és magyarázata, evangélium szövege és postilla, befejező
könyörgés. Gyakran előfordul betoldott hasznos tanulságok és er-
kölcsei oktatás. A harmadik kötet²⁶ imádságos könyv, benne külön
fejezettel: *A keresztény katolikusok isteni szent áldozatjának magyarsága*
címmel a szentmise állandó részeinek fordítását és magyarázását
tartalmazza, fohászokkal, könyörgésekkel. E kötettel vált mintegy
teljessé a „népkönyv”, ezzel a kor egyéb imádságos könyveivel is
segített abban, „hogy a deáktalan nép maga nyelvén is az áldozó
pappal annál kellemetesebben bémutathassa Isten Ő Szent Felsé-
gének az ő lelki áldozatját...” „A Goffiné” a szentmise említett vál-
tozó részeit is anyanyelven közli, népszerű tanítás és magyarázatok
kíséretében. A szentmise néhány változó tartalmú énekelt részéhez
(introitus, collecta, graduale...) ide illő imádság áll.

Függelékben a teljes fordítások közzététele előtt rövid részletek-
kel érzékeltetem, hogyan hangzott a szentmise szövege a 18. szá-
zadban (az említett két fordításban) és Szunyogh Xavér Ferenc 20.
század első felében közzétett kiadványaiban.

A 18. század második felében megjelentek a szentmise cselek-
ményét végigkövető miseénekek. A *Jertek keresztény hívek az Istent di-
csérni* első ismert magyar nyelvű előfordulása 1734,²⁷ az *Ím arcunkra
borulunké* 1785.²⁸ Perikopális olvasmányénekekből is sok jelent meg,
de nem terjedtek el.²⁹

A barokk korszak imakönyveiben a szentmise szövegéhez il-
leszkedő könyörgések, imádságok, képi ábrázolások a laikusok
szentmiseáldozatba való bekapcsolódását segítették. Nagyon jel-
lemzően fogalmaz egy 18. század második feléből ránk maradt
kéziratos imádságos könyv, amelynek elő-járó beszédéből idézek:
„A szentmise-áldozat alatt való imádságok... felgerjesztik az embe-
reknek akaratját...; mivelhogy a mennyben uralkodó Krisztus Jé-
zusnak szentséges személye ezáltal magát e földön jelen állítja, és
mink ezen emberré lett Istent az oltáriszentségnek színe alatt el-
rejtve szemeinkkel látjuk és a mi szánkkal esszük, akit a mennyei
boldog lelkek színéről színre látnak a mennyországban.”³⁰ Ebben az
imakönyvben például a szentmise tanító része alatt a hét egyes nap-
jain más-más téma kerül sorra. Csütörtökön például a mennyei bol-
dogságnak kívánása, pénteken Jézus Krisztus szenvedése és halála.

Úgyanezt a célt szolgálták az említett miseszöveg-fordítások is.
A liturgikus cselekmények pontos megértését, követni tudását. Nem
többet, de kevesebbet sem. Létükkel számolnunk kell, a magyar nyelv
évszázadokon át csiszolt kifejezései biztos fordítást tesznek lehetővé,
nem kell új képek és formák létrehozásával kifejeznünk magunkat.

Nem végeztem kutatásokat arra nézvést, hogy az azonos latin szö-
vegből a II. Vatikáni zsinat után készített hivatalos és ma általánosan
használt változat frazeológiája milyen viszonyban van a magyar nyelv-
vű hagyománnyal (amely nyomtatottan és a szóbeliségben is léte-

Anyaszentegyház
szolgálatjára Székes
Fejérvári Püspökségben,
Pest, Landerer, 1785. (Az
éneklés ideje: Introitus,
Gloria, Evangelium,
Credo, Offertorium,
Sanctus, Úrfelmutatás
után, Communio, Ite
missa est/Utolsó áldás.)

²⁹Ilyen énekeket találunk
az előző jegyzetben leírt
Énekek könyvében;
Szentmihályi Mihálnál
(Egyházi énekes könyv,
Eger, 1797–1798); Bozóki
Mihálnál (Katolikus kar-
béli kótás énekes könyv,
Vác, 1797).

³⁰Országos Széchényi
Könyvtár, Kézirattár, Oct.
Hung. 112. ff. 2, 3.

³¹A fordítások utáni
rövidítések: Séllyei Nagy,
1763 = 19. jegyzetben i.
m.; Séllyei Nagy, 1789 =
21. jegyzetben i. m.;
Csánky, 1798 = 26.
jegyzetben i. m.;
Szunyogh, 1923 =
Szunyogh Xavér Ferenc:
A közös szentmiseáldozat
bencés oblatások és
oblaták, valamint más
testületek használatára.
Pannonhalma (Lelkiélet
könyvei, B: Ecclesia
orans, 5), 1923;
Szunyogh, 1926 =
Szunyogh Xavér Ferenc:
A szentmiseáldozat, I.
Az állandó rész.
Pannonhalma, 1926;

zett/létezhetett). A szakirodalomban olvasottak szerint a hivatalos magyar fordítások készületek Szunyogh Xavér fordításait (háromféle változat jelent meg) és a Mezey László által nagy gondnal készített Canon-fordítást is figyelmen kívül hagyták. *Katolikus lexikonunk* szentmise szócikke szerint a II. Vatikáni zsinatig a latin mise „inkább a papság liturgiája volt, a nép legfeljebb csak éneklésével fejezte ki jelenlétét, az áldozatba való aktív bekapcsolódása hiányzott”. Jó volna, ha most, amikor a magyar misekönyv hivatalos felülvizsgálása folyik a *Liturgiam authenticam* instrukció alapján, akkor a teológiai szempontok, a pontosság mellé a hagyományhoz való kapcsolódást sem zárják ki az illetékesek, különösen, ha a régiségben megőrzött változatokban a teológiai pontosság és a jól hangzóság segíthet a javításban.

Szentmiseszöveg-fordítások részletei³¹

I. Az Offertorium második könyörgése

...qui humanitatis nostrae fieri dignatus est particeps...

Úr Isten, ki az emberi életnek méltóságát csudálatosan alkottad és csudálatosabban újjítottad meg: add nekünk: hogy e víznek és bornak titka által annak Istenségében részesüljünk, *aki a mi ember-ségünkbe részesülni méltóztatott*, a te Fiad, a mi Urunk Krisztus Jézus; ki veled él és uralkodik egyetemben a Szentlélek Istennel, mindörökkön örökké, Amen. (Séllyei Nagy, 1763, 189; 1789, 67.)

Úr Isten, ki az emberi természetnek méltóságát csudálatosan teremtetted, és azt még csudálatosabban megújítottad; Adjad nekünk e víznek és bornak titka által annak isteni érdemébe részesülnünk, *ki a mi gyarlóságunkba öltözködni méltóztatott*, a te szent Fiadnak mi Urunk Jézus Krisztusunknak, ki te veled, és a Szentlélekkel egyetembe él és uralkodik örökkön örökké Amen. (Csánky, 1798, 92.)

II. A Kánon első bekezdéséből

...haec sancta sacrificia illibata...

Néked tehát kegyes Atyánk, a mi Urunk Jézus Krisztus által alázatosan könyörgünk, és kérünk: hogy kedveljed és áldd meg ezen adományokat, ezen ajándékokat, ezen szent tiszta áldozatokat, melyeket bemutatunk néked legelőbbször a te közönséges Anyaszentegyházadért, melyet békeességben megtartani, megőrizni, eggyé tenni és igazgatni méltóztassál széles e világon: a te szolgáladdal együtt, a mi N. pápánkkal és a mi N. püspökünkkel és minden igaz hívekkel, és a közönséges apostoli hitnek tisztelőivel. (Séllyei Nagy, 1763, 195; 1789, 73.)

Téged ezért, legkegyesebb Atya, Jézus Krisztus, a te Fiad s a mi Urunk nevében esedezve kérünk, hogy fogadd el és áldd meg ezeket az ajándékokat, ezeket az adományokat, ezeket a szent és sérthetetlen áldozati tárgyakat, melyeket főképpen a katolikus Anyaszentegyházadért neked bemutatunk, hogy azt az egész világon békeében és egységben megőrizni, megtartani és kormányozni méltóztassál a te szolgáladdal, N. pápánkkal s N. püspökünkkel és a katolikus apostoli hit minden igaz követőivel együtt. (Szunyogh, 1944, 571.)

Szunyogh, 1944 =
Szunyogh Xavér Ferenc:
*Magyar-latin misszále az
év minden napjára a
Római Miskönyv szerint.*
(Ford. Szunyogh Xav.
Ferenc.) Második kiadás,
Szent István Társulat,
Budapest, 1944.

III. Agnus Dei után, kiengesztelődés előtti ima ...**eamque secundum voluntatem tuam pacificare et coadunare digneris...**

Uram Jézus Krisztus, ki a te apostolid-
nak mondtad: békességet hagyok nék-
tek, az én békességemet adom néktek;
ne tekénts az én bűneimet, hanem a te
Anyaszentegyházad hitét, *és azt a te aka-
ratod szerint megbékéltetni és összeegye-
síteni méltóztatással.* Ki élsz és uralkodol,
Isten, mindörökkön örökké, Amen.
(Séllyei Nagy, 1763, 200; 1789, 67.)

Uram Jézus Krisztus! Ki apostolidnak
mondád: Békességet hagyok néktek, az
én békességemet adom néktek; ne te-
kíntsd kérlek az én bűneimet, hanem a
te Anyaszentegyházadnak hitit, *kit szent
akaratom szerint gyűjtsd egybe, és békéltes-
sed meg őket.* Ki élsz és uralkodsz örök-
kön örökké Amen. (Csánky, 1798, 113.)

Szunyogh, 1944: *és azt jóakaratom szerint tartsd meg békében és egy-
ségben*

Ma: ...őrizd meg szándékom szerint békében, és add meg teljes egységét.

IV. Orate fratres **Orate fratres, ut meum ac vestrum sacrificium acceptabile fiat...**

Ma: Imádkozzatok, testvéreim, hogy áldozatunk kedves legyen a min-
denható Atyaisten előtt.

Imádkozzatok atyámfiaként, hogy az én áldozatom és a ti áldozatotok ked-
ves legyen a mindenható Atyaistennél. (Séllyei Nagy, 1763, 191.)

Imádkozzunk atyámfiaként, hogy az én áldozatom és a ti áldozatotok kedves
legyen a mindenható Atyaistennél. (Séllyei Nagy, 1789, 70.)

Könyörögjétek atyámfiaként... (Nincs tovább magyarul.) (Csánky, 1798, 95.)

Imádkozzatok, testvéreim, hogy az én áldozatom és a ti áldozatotok elfo-
gadható legyen a mindenható Atyaisten előtt. (Szunyogh, 1923, 25; 1926, 26.)

Imádkozzatok testvéreként, hogy az én áldozatom és a tiétek elfogadható
legyen a mindenható Atyaisten előtt. (Szunyogh, 1944, 560.)

V. Consecratio/2 **...qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.**

Ma: amely értetek és sokakért [1991–2009 között: mindenkiért] kiontatik
a bűnök bocsánatára.

...mely titekért, és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatjára. (Séllyei
Nagy, 1763, 196.)

...mely értetek és sokakért kiontatik a bűnöknek bocsánatjára. (Séllyei
Nagy, 1789, 77.)

Az átváltoztatás szavai kimaradnak. (Csánky, 1798.)

...mely értetek (érettetek) és sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára.
(Szunyogh, 1923, 30; 1926, 34; 1944, 576.)